

ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКА м. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У 1905 РОЦІ

Анотація. У роботі розглядається якісний і кількісний склад особових імен м. Хмельницького станом на 1905 рік.

Ключові слова: антропонімія, власне ім'я, метричні книги, офіційні варіанти, чоловічий іменник, жіночий іменник.

Summary. Quality and quantitative the full complement of full complement of personal names of c. Khmel'nitsk on 1905 year are discus in this work.

Key words: personal names of people, register of birth, official variants, men's name, women's name.

Багатьох науковців здавна цікавили різні проблеми ономастики, зокрема антропонімії. Значний внесок у розвиток досліджень з антропонімії мають праці сучасних українських ономастів М. Демчук [3], І. Железняк [3], Р. Керсти [5], Р. С. Панцьо [6], П. Чучки [9], О. Карпенка [4], Н. Свистун [7], І. Трійняк [8] та інші.

У системі українських власних імен, що складалися протягом минулих століть, знайшли відображення різні сторони суспільної, культурної, в тому числі і мовної діяльності народу на різних історичних етапах. Іменник м. Хмельницького (колишнього Проскурова) ще не був предметом глибокого наукового вивчення. Відсутність всебічного вивчення іменника цього міста, яке б ґрунтувалось на аналізі відповідного матеріалу й відображало розвиток системи іменування, зумовлює необхідність дослідження обраної теми.

Мета роботи полягає в тому, щоб виявити склад чоловічих та жіночих імен хмельничан 1905 р., систематизувати й проаналізувати їх.

Джерельною базою дослідження послужили матеріали метричної книги про народжених церкви Різдва Пресвятої Богородиці м. Проскурова та метричні книги Проскурівської римо-католицької приходської церкви про народжених. У метричних книгах представлено чоловічі та жіночі імена, які не лише констатують багатство іменника, а й засвідчують міжнаціональні впливи, впливи традицій, церкви тощо.

На метричні книги як цінне джерело у свій час вказували дослідники, зокрема С. Панцьо [6].

У статті аналізуємо 113 українських та польських імен, почерпнутих з історичних джерел (метричних книг за 1905 р. про народжених) Хмельницького державного обласного архіву. Зауважимо, що у метричних книгах про народжених як церкви Різдва Пресвятої Богородиці м. Проскурова, так і Проскурівської римо-католицької приходської церкви фіксувалися факти хрещення і новонароджених м. Проскурова і новонароджених навколишніх населених пунктів. Батьки, які не були жителями Проскурова, з тих чи інших причин обирали для хрещення своїх дітей саме міську церкву. До основних причин такого явища можна віднести непорозуміння між селянами та священниками певних конфесій або взагалі відсутність церков у певних населених пунктах (це більше характерне для римо-

католицького віросповідання).

За основу для поділу на українські та польські імена беремо як належність до певного віросповідання, так і самі імена, властиві тій чи іншій мові. До українців ми зараховуємо новонароджених, факт про хрещення яких зафіксовано у метричній книзі православної церкви, а до поляків – тих, чий імена фіксуються у метричній книзі римо-католицької церкви. Цей поділ доволі умовний, бо національність у той час нерідко визначали за розмовною мовою. У результаті сусідства із тодішньою Галичиною, а також у зв'язку з тогочасним історичним становищем м. Проскурова, кількість поляків була перебільшена. А багато українців та євреїв не тільки розмовляли по-польськи, а й подекуди змінювали свої прізвища на польський манер. Тому точно встановити національність новонароджених подекуди неможливо.

Основа джерел становлять метричні книги, писані кирилицею з використанням деяких старослов'янських літер. Антропонімічний матеріал показує, що писарі при записі власних особових імен людей користувалися польськими або церковнослов'янськими відповідниками, дотримуючись правил тогочасної орфографії, а саме використовуючи дві літери *i* (*u* та *i*), а також літеру *ь* (писалась переважно в кінці чоловічих імен).

Досліджуваний матеріал ми передаємо із збереженням графіки видань, з яких він почерпнутий, не транслітеруємо, подаємо в оригіналі.

Зазначимо, що на основі таких офіційних документів, як метрична книга, не можна відтворити систему квалітативних варіантів імен. У метриці записувалися тільки інваріанти – основне ім'я, його офіційна (документальна) форма, тобто лише ті, які були нейтральними щодо експресії номінативними знаками [6, с.5].

Серед засвідчених імен переважають чоловічі імена грецького походження (зафіксовано 23 імені). Велику частину становлять також латинські імена (19). За цей період зафіксовано 9 імен давньоєврейського походження. Невелику частину становлять перейняті з інших мов імена (6) та слов'янські (9).

За аналогією до чоловічих серед жіночих онімів переважають імена грецького походження (всього 18). Жіночих імен латинського походження зафіксовано 11. Імена давньоєврейського походження становлять 9 назв; 6 одиниць нараховують перейня-

ті з інших мов. Серед імен цього періоду зафіксовано 4 слов'янських імені: *Броніслава, Віра, Любовь, Надежда*.

Початок ХХ ст. характеризується широкою різноманітністю імен. Це зумовлено тим, що за 1905 р. у метричних книгах про народжених зафіксовано хрещення 664 дітей. У православної церкви хрещено 243 новонароджених, з яких батьки лише 120 були жителями м. Проскурова. У римо-католицькій церкві проведено обряд хрещення 421 дитини, з них – 105 стали мешканцями міста.

Для аналізу ми використали усі імена, що записані у метричні книги цього року, окремо розглядаючи імена жителів міста та жителів навколишніх сіл.

Чоловічий іменник. Імена українців

У 1905 р. було зареєстровано 120 новонароджених. З них 55 хлопців та 65 дівчат.

На найменування новонароджених хлопців-українців було використано 25 імен. Найуживанішими іменами стали: *Владимирь* (11), *Николай* (11), *Михаиль* (6), *Іоаннь* (5), *Петрь* (4).

По 2-3 фіксації мають імена: *Александрь* (3), *Павель* (2), *Борись* (2), *Георгій* (2), *Григорій* (2), *Андрей* (2). Решта імен мають по одній фіксації *Євгеній*, *Леонідь*, *Власій*, *Дмитрій*, *Євстафій*, *Василій*, *Константинь*, *Ігнатій*, *Антоній*, *Алексій*, *Іосифь*, *Максимь*, *Феодорь*, *Филипь*.

Дещо інакше представлений чоловічий іменник прилеглих до м.Проскурова сіл. У метричній книзі церкви Різдва Пресвятої Богородиці зафіксовано 66 таких новонароджених. Для називання цих хлопчиків-українців використано 23 імені.

Найпоширенішими серед них є переважно ті ж, що і у самому місті: *Владимирь* (7), *Николай* (7), *Іоаннь* (7), *Івань* (5), *Петрь* (5), *Григорій* (5), *Антоній* (4). По 2-3 фіксації мають такі імена: *Василій* (3), *Михаиль* (3), *Алексій* (3), *Александрь* (3), *Сергей* (2). Такі імена як *Андрей*, *Никифорь*, *Леонтій*, *Павель*, *Константинь*, *Федарь*, *Ілія*, *Георгій*, *Симеонь*, *Іаковь*, *Зиновий*, *Платонь*, мають по 1 фіксації.

Отже, найпопулярнішими чоловічими іменами аналізованого періоду українців були *Володимирь* (18) та *Николай* (18). 2-ге місце посідають: *Іоаннь* (*Івань*) (12), *Петрь* (9), *Михаиль* (9). Більшість же із зафіксованих імен представлена лише одинично.

Імена поляків

Чоловічі особові імена в іменнику м.Проскурова у 1905 р. функціонують паралельно з українськими. Їх зафіксовано навіть більше. Адже джерелом нашого дослідження послужили також книги римо-католицького деканату, де записувались імена поляків (рідше – інших національностей).

У м. Проскурові за 1905 р. зафіксовано 32 імені, котрими називали хлопчиків-поляків. Серед цих імен є два подвійних (*Станиславь-Георгій*, *Казимирь-Павель*). У цьому році народилось 105 дітей, 70 з яких були хлопчиками, а 35 дівчатками.

Найпоширенішими іменами серед хлопчиків-поляків були: *Болеславь* (10), *Івань* (7), *Николай* (7), *Брониславь* (4). Такими, що фіксувались по 2-3

рази були: *Петрь* (2), *Никодомь* (2), *Франць* (3), *Григорій* (2), *Альбинь* (3), *Сигизмундь* (3), *Іосифь* (2), *Антонь* (3), *Казимирь* (2), *Августинь* (2), *Станиславь* (2). Решта ж імен були одиничними: *Павель*, *Феофиль*, *Викторь*, *Владиславь*, *Ігнатій*, *Фаддей*, *Лаврентій*, *Маріань*, *Мечиславь*, *Конрадь*, *Марцелій*, *Феліксь*, *Михаиль*, *Адамь*, *Ромуальдь*.

З прилеглих до міста населених пунктів у метричній книзі римо-католицької приходської церкви м. Проскурова зафіксовано хрещення 316 дітей, з них – 161 хлопчик та 155 дівчаток. Популярність імен у сільській місцевості трохи відрізняється від поширеності особових імен у місті.

Так, найуживанішими іменами хлопчиків-поляків тут були: *Іосифь* (20), *Антонь* (19), *Людвигь* (16), *Станиславь* (15), *Павель* (10), *Михаиль* (10), *Казимирь* (10), *Івань* (9), *Карль* (6), *Войтехь* (6), *Мартинь* (6), *Николай* (6). Деякі імена повторювались двічі: *Альбинь* (2), *Франць* (2), *Брониславь* (2), *Владиславь* (2), *Мечиславь* (2). Імена *Шимонь*, *Адольфь*, *Стефань*, *Леонардь*, *Войтер*, *Богдань*, *Ілья*, *Лаврентій*, *Андрей*, *Фома*, *Адамь*, *Блажей*, а також подвійне *Мартинь-Станиславь* зафіксовано лише по одному.

Жіночий іменник. Імена дівчат-українок

У 1905 р. у м. Проскурові зареєстровано 65 дівчат-українок. Для їх іменування використано 24 імені. Найуживанішими були імена: *Ольга* (11), *Анна* (8), *Катерина* (7), *Марія* (7), *Надежда* (5). По 2-3 фіксації мали імена: *Євгенія* (3), *Юлія* (3), *Єлена* (3), *Анастасія* (2), *Антонина* (2), *Феодосія* (2), *Любовь* (2), *Варвара* (2), *Віра* (2), *Александра* (2). Імена *Лідія*, *Рауса*, *Пелагія*, *Валентина*, *Наталія*, *Клавдія*, *Тамара*, *Домнікія*, *Серафима* мають по 1 фіксації.

З навколишніх сіл у православної церкви м. Проскурова зареєстровано хрещення 57 дівчаток, для найменування яких використано всього 16 імен. Найпоширенішими із них були такі: *Марія* (15), *Анна* (13). Імена *Ольга*, *Антоніна*, *Анастасія* фіксуються по 5 разів. По 2 фіксації мають імена: *Юлія*, *Віра*, *Єлена*. Такі імена, як *Євгенія*, *Домнікія*, *Євдокія*, *Любовь*, *Александра*, *Пелагія*, *Зинаїда*, *Варвара*, мають по 1 фіксації.

З наведених фактів бачимо, що найпопулярнішими іменами українок були імена *Марія* (22), *Анна* (21), *Ольга* (16).

Імена дівчат-польок

Серед народжених у м. Проскурові за 1905 р. зареєстровано 35 дівчаток-польок, для називання яких використано 20 імен. Найуживанішими серед них були: *Ємілія* (5), *Антонина* (4), *Марія* (4), *Бронислава* (3). По 2 фіксації мають імена: *Юлія*, *Єлена*, *Феофила*. Решта імен мають лише по 1 фіксації: *Винцентина*, *Юзефа*, *Викторія*, *Саломея*, *Матильда*, *Іоанна*, *Анеля*, *Филомена*, *Розалія*, *Михаліна*, *Анна*, *Єкатерина*.

Зовсім інакшу картину щодо популярності імен серед польок спостерігаємо у навколишніх селах.

У цей рік зареєстровано 155 новонароджених дівчаток. А імен для їх найменування використано лише 21. Проте тут чітко простежується популяр-

ність таких імен: *Кароліна* (29), *Марія* (27), *Анна* (22), *Анеля* (16), *Викторія* (14), *Катерина* (10). Менш популярними були імена: *Євва* (7), *Анастасія* (5), *Франциска* (4), *Розалія* (4), *Аполонія* (3), решта імен мають по 1 чи по 2 фіксації: *Павлина* (2), *Юлія* (2), *Бронислава* (2), *Юзефа* (2), *Магдалена* (1), *Агнешка* (1), *Ємілія* (1), *Фекла* (1), *Єлена* (1), *Люжбіня* (1).

Отже, популярним як і в місті, так і в селах, було лише ім'я *Марія*. Решта ж імен змінили свої позиції. Так, у селах найбільшу популярність отримало ім'я *Кароліна*, яке не має жодної фіксації у місті. А найуживаніші в сільській місцевості імена *Анна*, *Анеля*, *Скатерина*, *Викторія*, фіксуються у місті лише один раз. Серед польських жіночих імен є кілька імен, які справді характерні для найменування польок (*Аполонія*, *Агнешка*, *Вінцентина*, *Люжбіня*).

Подвійних імен серед польських, як і серед українських дівчат, не зафіксовано.

Спільні та відмінні імена українців та поляків

З наведених матеріалів видно, що для називання новонароджених використовувались імена, якими найменувались або лише українці (*Владимір*, *Александр*, *Власій*, *Василій*, *Євстафій*, *Борис*, *Алексій*,

Феодор, *Євгенія*, *Ольга*, *Домнікія*, *Віґра*, *Любовь*, *Феодосія*, *Надежда* тощо) або лише поляки (*Бронислав*, *Франць*, *Боєслав*, *Сигизмунд*, *Казимір*, *Адам*, *Альбін*, *Мечислав*; *Емілія*, *Кароліна*, *Юзефа*, *Анеля*, *Розалія*, *Феофила*, *Євва*, *Франциска*, *Аполонія* тощо).

Проте було чимало онімів, які однаково використовувались для називання і українців і поляків. (*Івань*, *Павель*, *Николай*, *Григорій*, *Іосиф*, *Петр*, *Михаиль*, *Ігнатий*, *Антоний*, *Андрей*, *Ілія*; *Анна*, *Марія*, *Анастасія*, *Єлена*, *Скатерина*, *Антонина*, *Юлія*).

Отже, для найменувань дітей-українців і дітей-поляків здебільшого використовувались одні і ті ж імена. Правда, слов'янських імен більше у називанні дітей-поляків, ніж дітей-українців. Це свідчить про те, що українці м.Хмельницька не зберегли автохтонні свої імена.

Основу чоловічого іменника становлять такі імена: *Николай*, *Івань*, *Владимір*, *Іосиф*, *Антон*. Основу жіночого іменника становлять антропоніми: *Марія*, *Анна*, *Скатерина*, *Кароліна*, *Ольга*, *Анеля*.

Доволі чисельною є група імен, які фіксуються щойно один раз (44 одиниці, з них – 21 жіноче та 23 – чоловічі імена).

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упоряд. і гол. ред. В.Т. Бусел – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с.
3. Железняк І.М. До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII – XV ст. // Дослідження мовознавства. – К., 1962. – С. 77–93.
4. Карпенко О.Ю. Найуживаніші чоловічі імена російського населення півдня України // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 80–84.
5. Керста Р.Й. українська антропонімія ХНІ ст. Чоловічі іменування. – К.: Наукова думка, 1984. – 151 с.
6. Панцьо С.Є. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль: Вид-во “Тернопіль”, 1995. – 128 с.
7. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя у XIX – XX ст.: Рукопис на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. – Тернопіль, 2006. – 249 с.
8. Трійняк І.І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
9. Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ// Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К., 1983. – С. 592–620.